

Проф. др Лазар ПЕЈИЋ
Београд

ЕКОНОМСКЕ ИДЕЈЕ АКАДЕМИКА ПРОФ. ДР БРАНИСЛАВА ШОШКИЋА

"Између добре економске теорије, тј. научно засноване економске анализе, и привредне праксе, не сме да буде стварног размимолажења"
(Академик др Бранислав Шошкић: *Производња, зависности и стабилизација, 1970, стр. 11*)

I

На једном месту чувени немачки филозоф Имануел Кант рекао је да је "бесконачни прогрес могућ под претпоставком бесконачности трајне егзистенције и бесконачности трајне личности истога умног бића".¹⁾ Врхунско савршенство природе и ума као коначан циљ постиже се практичним напредовањем као реалним обликом наше воље да тежимо спознаји тога савршенства, а практичан ум омогућава прогрес ка бесконачности од нижих ка вишим облицима моралног савршенства".²⁾ Тако Кант указује на путеве напретка кроз анализу и спознају друштвених појава и истиче да деловање практичног ума мора бити засновано на научној спознаји моралног савршенства и путева напретка. Начела која из ових ставова произилазе права су основа за оцену научних напора економских теоретичара који повезују економску теорију и праксу у различитим доменима економске анализе или глобалном плану. Други чувени мислилац новијег времена, Џон Мајнард Кејнс каже: "Право решење представљају активност, храброст и предузимљивост"... "Активна економска политика", каже он даље "мора бити заснована на научној фундираној економској анализи".³⁾

Ако међу нама потражимо некога ко је ова велика начела покушао да

1) И. Кант: КРИТИКА ПРАКТИЧНОГ УМА, Загреб, 1974, стр. 170.

2) Исто, стр. 171.

3) Ј.М.Кејнс: ЕКОНОМСКИ ЕСЕЈИ, Нови Сад, 1987, стр. 64

унесе у нашу економску науку и ко се читавог свог живота залагао за напредак економске науке у циљу општег напретка и за научно засновану економску политику, онда заслуга свакако припада академику Браниславу Шошкићу.

Он је обави пионирски посао у послератном периоду, пре свега у борби за свестрано и непристрасно проучавање светских тековина економске науке код нас и за поштовање науке у доношењу различитих мера економске политике. "Неопходан услов како за потпуно и правилно разумевање сада доминантних теорија тако -и још више - за сваки стваралачки рад на пољу теоријске економије јесте познавање великих економиста-претходника. Оно нам даје посебну ширину у посматрању економских теорија и економских феномена... Без тог познавања се не може оценити вредност неког теоријског система нити одредити његово место у економској науци. Без њега нема оне свестраности и критичности која је неопходна за... самостални теоријски рад".⁴⁾

Академик Шошкић познат је нашој и међународној научној и широкој јавности по томе што је већ дуго низ година у својим књигама, студијама, чланцима, научним рефератима, говорима, интервјуима и многобројним другим радовима и иступањима заступао тезу о потреби да свака економска идеја и мера економске политике морају бити засновани на реалним научним постулатима.

Истовремено он је постао посебно познат и по томе што је изразио антидогматске и критичке ставове према свим непринципијелним и теоријски неоснованим а практично неприменљивим концепцијама које су се повремено јављале код нас и у свету и које су нашој привреди, али и неким другим земљама наносиле знатну штету.⁵⁾ Као сведок догађаја, који се често налазио на многим скуповима и расправама уз професора Шошкића, имао сам прилике да лично пратим а неретко и забележим ове расправе из којих, посебно данас, можемо извући многе поуке.

Ово се, најпре, односило на Марксово учење. Глорификовање Маркса и његове инвизиозности онемогућавало је да се реално сагледају његови научни доприноси развоју светске економске науке, као и да се користе и у свакодневни привредни живот уграде достигнућа и резултати других економиста и школа економске мисли. При свему томе није било неопходно да се умањи научни допринос Маркса, већ да се сведе на реалну меру а да се резултати других економиста и школа не минимизирају или априори одбацују.

У својим многобројним радовима академик Шошкић због тога анализира Марков научни допринос са настојањем да критички преиспита и реално оцени његове идеје као и концепције других економиста, међу којима у опусу професора Шошкића посебно место припада Смиту, Рикарду, Кејнсу и савременим макро и микро-економским теоретичарима. Међу англо-

4) Др Б. Шошкић: ТЕОРИЈА ВРЕДНОСТИ: КЛАСИЧНА ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА, Београд, 1971, стр. 7

5) Нпр. концепт договорне економије и разне варијанте централистичко-административног управљања привредом.

саксонским економистима који су пресудно утицали на схватања професора Шошкића налазили су се и Пјеро Срафа, Џоана Робинсон и Ричард Кан чија је предавања пратио и учествовао на расправама на постдокторским студијама у Кембриџу, као и Хансен, Чемберлен, (и касније Нобеловац) Самјуелсон, са којима се током времена сусретао на Харварду.⁶⁾

Академик Шошкић био је и остао неуморан у критици догматизма у области економске теорије, али и некритичног акцептирања и примене неокласичних и традиционалних концепција, посебно екстремног глорификовања тржишта у духу либералне економије, што је као практичну последицу имало бројне економске проблеме привреда социјалистичких земаља и неспремност за заустављање Велике економске кризе 1929-33. године. Он је увек био и остао доследан у настојању да се очува модел тржишне привреде, али уз адекватну макро-економску политику државе, која треба, зависно од ситуације, да обезбеди стабилан привредни развој и пуну запосленост или/и релативну стабилност цена, без великих осцилација, до којих доводи традиционални либералистички модел и без диспропорција, неефикасности и нерационалности до којих доводи административно управљање привредом.

У својим најпознатијим радовима који су доживели бројна издања, академик Шошкић је последњих деценија ширио домен своје анализе на низ специфичних питања развоја економске мисли, савремене економске теорије, економске политике, и привредног система, привредног развоја, запослености и инфлације, привредне реформе, својинских односа, као и економике и организације образовања и науке. Тако широк домен истраживања омогућио је аутору да оствари запажене резултате у разрешавању низа теоријских и практичних проблема. Он их је презентирао у својим радовима али и у расправама на научним скуповима, саветовањима и јавним иступањима у земљи и иностранству сходно потребама економске теорије и актуелних привредних догађаја.

Бројне генерације студената и последипломаца су се на нашим економским факултетима васпитавале на овим идејама академика Шошкића што је битно утицало да спремно дочекају друштвене и привредне реформе и тржишну економију код нас, као и да са далеко већим економским знањем и ширином гледају на економске проблеме са којима смо се суочавали и са којима се суочавамо. Наравно да се то није заустављало на фази образовања. Бројни магистри и доктори економских наука, угледни научници, писци, професори универзитета могу себе са поносом да назову ученицима професора Шошкића и да се похвале да су били кандидати који су код њега бранили магистарске и докторске радове, и да им је он био рецензент књига и писац реферата за оцену њихове научне активности и за изборе у научна звања.

Као дугогодишњи и најближи сарадник професора Шошкића, могу,

6) Професор Шошкић био је 1955-57. године на постдокторском усавршавању у Кембриџу и на Сент Андрјусу, а касније је као професор на више америчких универзитета Харварду, Берклеју и др. упознао бројне савремене америчке нобеловце и друге економисте.

вероватно најкомпетентније, да укажем на главне карактеристике његових идеја и на основне правце његовог мишљења, али истовремено и на став какав је професор Шошкић развио према економским истраживањима и сопственим и својих сарадника. Као Кант и Лајбниц, он се с једне стране залаже за систематизацију и научну обраду богатства идеја којима располажемо, док на другој страни као њихова антитеза Џон Лок истиче да је поуздано само оно сазнање које је материјално и искуствено доказано. Но то не значи да рђава искуства треба доживети да би их касније избегли, него напротив научним истраживањима треба отклонити опасност да до њих не дође. Да би то остварили неопходна нам је слобода истраживања и могућност да се људски ум размахне до својих крајњих граница.

Зато је академик Шошкић подстицао своје сараднике и колеге, полазећи од сопственог примера, да раде и истражују, да слободно бирају теме и публикују резултате свог рада како би се дошло до правих научних открића. Као типичан пример могу да наведем једно веома значајно питање, проблем мултипликатора инвестиција и запослености којим се професор Шошкић интензивно бавио и написао већи број радова о тој теми.⁷⁾ Поводом овога он је истицао да би било јако добро да се ово питање методолошки реши тако да се принцип мултипликатора објасни и помоћу Марксовог, а не само Кејнсовог метода анализе.⁸⁾

То исто ми је поновила проф. Џоан Робинсон приликом посете Кембриџу половином седамдесетих година. Она је, при том, указивала на радове Михала Калецког (1970-1972), познатог пољског економисте. Управо полазећи од идеје професора Шошкића ја сам написао књижицу *Увод у макроекономску анализу*, која је представљала покушај да се ова идеја развије и настави и у другим радовима.⁹⁾

Бескомпромисност у борби против догматизма и једностраности а за оно што представља трајну научну вредност донела је академику Шошкићу поштовање бројних генерација економиста. Углед који имају његове књиге заснован је и на њиховој актуелности и антиципирању токова економске мисли, због чега се управо данас читају посебно међу младима. Управо су подстицаји које је давао својим сарадницима помогли да се многи од њих развију у афирмисане истраживаче и писце. Слобода духа и размишљања коју је он подстрекавао и савети које је давао својим најближим сарадницима морају бити посебан предмет анализе.

На једном скупу о Адаму Смиту из 1975. године неко је рекао: "Није свеједно ко је први изложио и објавио неку важну економску идеју и ко је и када елаборирао најважније концепције које ће касније доћи до изражаја. Није свеједно да ли је нека идеја изложена на време и у ком тренутку су показани одређени путеви науке, ко схвата њихов значај а ко се томе

7) Почев од чланка "Принцип мултипликатора у савременој макроекономској анализи", ЕКОНОМСКИ АНАЛИ, бр. 9, 1960.

8) Видети о томе: Б. Шошкић: Производња, запосленост и стабилизација, Београд, ИЕИ - Савремена администрација, 1970, п. п. 270.

9) Нпр. Л. Пејић, М. Јакшић: ПРИНЦИПИ МАКРОЕКОНОМИЈЕ, 1986, ПРИНЦИПИ ЕКОНОМИЈЕ, 1989, 1991, 1993, и др.

супротставља. Трновити путеви науке често се заборављају а памте се најважнији резултати. Није свеједно ко је покренуо одређене процесје теорије а ко им се касније прикључује, као да ускаче у захукталу композицију брзог воза на путу прогреса".¹⁰⁾

Управо у том смислу један од старијих колега ми је причао следеће: "Све до повратка професора Шошкића из Енглеске ми смо о Кејнсу и Маршалу знали веома мало, готово ништа. Читаво наше познавање развоја политичке економије сводило се на Смита и Рикарда, Маркса, Лењина, утопијски социјализам и вулгарну политичку економију. Алфред Маршал и маргинализам били су нам недовољно познати. Били смо спремни да се некритички односимо према идејама немарксиста без озбиљног удубљивања у суштину њихових идеја. За многе од нас је кејнзијанизам у то време био право откриће а чињеница да постоји читав низ економиста научника које нисмо познавали пленила је нашу пажњу и ми смо после завршених предавања професора Шошкића ноћима дискутовали о овим теоријама. Тиме смо продубили наша знања и то је касније било од велике користи за сваког од нас".

Да је то тачно сведоче и различити ставови и идеје које је професор Шошкић износио у својим радовима и предавањима о неопходности да економисти треба најпре да добро упознају економске теорије и да их повежу са праксом. То ће и бити предмет наше наредне анализе економских идеја академика Шошкића.

II

Широкој научној јавности професор Бранислав Шошкић постао је веома познат почетком шездесетих година када је објавио своју познату књигу *Развој економске мисли*¹¹⁾, која је представљала велику новост у нашој економској литератури у послератном периоду. Како сам аутор истиче идеја рада била је у томе да се у књизи изложи једна специфична научна област различита од изучавања непосредних економских проблема: "развој економске мисли, односно економска мисао, теорија и схватања познатих економских мислилаца о основним економско-теоријским проблемима".¹²⁾

Ја се сећам да је моја генерација прва користила ову књигу. Ми смо студирали на одсеку опште економије са оријентацијом на економску теорију. Ова књига нас је подстакла да се такмичимо ко ће прочитати више оригиналних дела познатих економиста и поднети на вежбама реферате о томе.¹³⁾

Професор Шошкић нам је говорио: "Изучавање развоја економске мисли омогућава нам да се упознамо са суштином најпознатијих теорија и схватања, условима његовог настанка, њиховим местом, значењем и утицајем који су оне вршиле, односно врше на даљи развој економске мисли

10) A.W.Coats, енглески економиста, 200 ГОДИНА СМИТОВОГ "БОГАТСТВА НАРОДА", Хале, 1975. године.

11) Београд, Рад, 1965,

12) Исто, стр. 7

13) У томе нам је помогао и сарадник на предмету професора Шошкића, др Ј. Руес

и науке. Упознавањем са различитим концепцијама познатих економиста о истим економским проблемима проширује се сопствени видокруг, стиче се неопходна оријентација у економској литератури, сазнаје се која дела и које економисте и правце економске мисли треба консултовати у вези са појединим економским проблемима, ради бољег, свестранијег и критичнијег сагледавања ових проблема. И то не само онда када теорија односно поједина схватања неког економског аутора представљају одређени научни допринос већ и онда када она значе лутања, недоречености па и нетачности".¹⁴⁾

Ово је била прва књига код нас која је давала целовит преглед развоја економске мисли од њеног настанка па све до Кејнза и савремених пост-кејнзијанаца и пост-маршалијанаца. Она је доживела више измењених и допуњених издања и била награђена наградом Београдског универзитета као најбољи универзитетски уџбеник. Њу су следиле десетине па и стотине чланака и научних реферата и више књига од којих наводимо следеће: *Производња, зайосленост и стабилизација* (1970), *Теорија вредности: класична економска анализа* (1971), *Расходела доходака у њржишној ѡривреди* (1971), *Економска анализа I и II* (1972), *Економска цена образовања* (1974), *Економске докѡрине* (1975), *Савремена економска анализа* (1978), *Економска мисао и економска ѡлиѡтика* (1978), које су све доживеле нова - а неке велики број издања, па и врло висока признања и научне награде.¹⁵⁾ Њима треба додати и најновију, врло обимну књигу *Токови економске мисли* (1992, у коауторству са Л. Пејићем и М. Јакшићем).

Књига *Теорија вредности - класична економска анализа* (1971) јесте редигована и разрађена верзија (још 1954. године брањене) докторске тезе "Смитова и Рикардова теорија вредности - упоредна анализа" академика Бранислава Шошкића. У њој он, поред осталог указује на потребу изучавања, критичког преиспитивања и анализе научног доприноса британских класика Смита и Рикарда, која је у досадашњој научној пракси била недовољна или непотпуна. Тако су, на примјер, међу немарксистичким економистима, идеје и научни допринос Смита и Рикарда били често погрешно интерпретирани, док су их марксистички писци посматрали претежно или искључиво као претходнике Марксове теорије.

Професор Шошкић сматра да изучавање великих економиста претходника није само од академског интереса. Оно пружа могућност да се прати развој економске мисли у целини. Оно је неопходно и за потпуније разумевање и оцену савремених економиста, економских теорија и појава.

Основни предмет анализе професора Шошкића у овој књизи јесте теорија вредности британских класика, јер она лежи у основи целокупних њихових концепција и на њу се надовезује проблематика расподеле и доходака. Осим тога, проблем вредности је дуго времена, кроз читав XIX и почетак XX века, био централна тема у радовима свих економских писаца тога доба. Коначно, теорија вредности британских класика је, по мишљењу

14) Др Б. Шошкић, оп.цит.стр.'7

15) Октобарска награда Београда, Тринаестојулска награда, Награда АВНОЈ-а, више високих одликовања и наших и страних признања

аутора -од посебног значаја за настанак Марксове економске теорије и за даљи развој теорије цена и расподеле односно доходака.

Након што је истакао да је Смит био први економиста у историји економске мисли који је развио један целовит систем економске теорије, који је Рикардо даље разрађивао и кориговао, професор Шошкић подвлачи да је економска мисао која је настала после Рикардових *Принципија пољопривредне економије и ојорезивања*, била углавном критика или даља разрада класичних концепција. Због тога је потребно да се детаљно проучи читав систем њихових идеја, како појединачно тако и компаративно.

Професор Шошкић указује на разлике у приступу проблему вредности између Смита и Рикарда. Он, затим, на оригиналним текстовима класика, доказује да по њима корисност није детерминантна вредност, а да је улога реткости била недовољна да би се оповргао основни закључак да је Смит био делимично а Рикардо у потпуности теоретичар радне вредности.

Професор Шошкић затим разматра улогу рада у одређивању вредности, проблем предметне и временске универзалности теорија радне вредности класика, проблем односа прометне и употребне вредности и низ других питања, као што су количина рада која одређује вредност, проблем "економског парадокса", квалитет и количина рада и њихов однос. Он на рељефан начин показује да је и Марксова теорија радне вредности, која такође лежи у основици његовог система науке, настала на плодном тлу Смитове, а нарочито Рикардове теорије вредности.

Ова, као и остале књиге академика Шошкића, показује висок ниво економске анализе и суптилно познавање обрађиване проблематике. Његови закључци и резултати анализе у погледу предметне и временске универзалности теорија радне вредности класика, које он преноси и на Маркса, представљају један од његових веома оригиналних доприноса економској анализи. Осим тога, његова анализа улоге корисности и реткости у одређивању вредности код класика представља јасну и научно аргументовану критику и одбацавање покушаја да се у овом делу теорије вредности класика нађу извори маргинализма.

Посебан значај има књига академика Бранислава Шошкића *Производња, запосленост и стабилизација*, (1970), која је доживјела више издања. У њој он анализира проблеме савремене пост-кејнзијанске макро-економске теорије и економске политике. Он указује на значај и садржај савремене макро-економске анализе, као и на могућа решења која она пружа приликом доношења битних мера економске политике, које обезбеђују пораст произвође и запослености, насупрот депресији и незапослености, и стабилизацију цена, насупрот тржишно-монетарној нестабилности, посебно инфлацији (тј. општем расту цена). Он истиче интерес друштвене заједнице у целини, предузећа и појединаца за правилна решења у овој области и потребу да они који се налазе у ситуацији да доносе економске одлуке полазе од принципа макро-економске анализе.

Књига је подељена на четири дела. У првом делу се обрађује проблематика развоја и стања савремене макро-економске анализе. У другом делу се анализирају општа питања производње. У трећем делу, који заједно са четвртим заслужује највећу пажњу, обрађује се ниво укупне

производње и запослености и стабилности цена. И, коначно, у четвртом делу академик Шошкић примењује резултате претходне анализе у циљу евалуације мера антицикличне економске политике које треба применити да би се обезбедили пораст производње, пуна запосленост и стабилност цена. Посебну пажњу он поклања динамизирању производње и постизању пуне запослености без инфлације у условима југословенске тржишне привреде.

У првом делу књиге академик Шошкић обрађује развој макро-економске анализе и све правце и школе који су претходили или извршили утицај на формирање кејнзијанске економске мисли. Он поред осталог истиче да су се, изузимајући Маркса и пост-марксистичке писце, безмало сви пост-класични економисти све до тридесетих година овог века, тј. до појаве Кејнзове макро-економске теорије запослености задржали, углавном, на макро-економској проблематици. Највећи део излагања у првом делу књиге он посвећује Кејнзовој теорији, док анализу претходне (традиционалне) економске мисли посматра са становишта критике коју је дао Кејнз формирајући своје теоријске ставове.

По њему је основни задатак Кејнзове економске анализе био да се обезбеди функционисање капиталистичке привреде уз помоћ државне интервенције. Да би то постигао Кејнз је морао, пре свега, да постави себи задатак да што објективније научно анализира стање и функционалну повезаност одговарајућих економских категорија (укупне штедње, укупне потрошње, укупних инвестиција, укупног друштвеног продукта и укупне запослености) и, друго, проналажење правих мера економске политике, које треба да обезбеде функционисање привреде без криза и незапослености.

Академик Шошкић с правом истиче да Кејнзов општи став и циљ - отклања незапослености у капитализму и очување капиталистичког привредног система - никако не дисквалификују његову анализу и аналитички инструментариј којим се служи и да у оцени Кејнза и његове теорије треба правити разлику између: (а) става који он има према капиталистичком поретку и циљу који је себи у свом раду поставио, с једне, и (б) његове анализе и аналитичког инструментарија, с друге стране. Такву је разлику неопходно правити, и то не само по питању Кејнза. Ако се она не прави тада се осудом Кејнза као "капиталистички свесног" економисте и циља који је он себи поставио обично потпуно одбацује и његова квантитативна анализа - анализа међузависних економских агрегата, њиховог кретања и њиховог међусобног дејства и аналитичког инструментарија.¹⁶⁾ Он, при том, закључује да то никако не значи да је: а) аналитички апарат који примењује Кејнз увек исправан; и б) да су све мере које примењује Кејнз научно исправне те не би могле бити предмет научне критике. Али је сигурно да Кејнзова макро-економска анализа и антициклична-економска политика морају у знатно већој мери бити предмет детаљне анализе наших економиста.

Последња поглавља првог дела посвећена су стању савремене

16) Др Бранислав Шошкић, *Производња, запосленост и стабилизација*, ИЕИ и "Савремена администрација", Београд, 1976, стр. 43

економске анализе у области истраживања проблематике привредних циклуса, анализи инфлације и дефлације, економско-статистичких истраживања, односно даљем развоју кејнзијанске економске анализе.

У последњој (VII) глави првог дела академик Шошкић расправља о односу марксистичке наспрам остале економске мисли. Он наводи да се у марксистичкој литератури често појављивала подела економских писаца на марксистичке и буржоаске писце. Међутим, по њему, у том погледу неопходно је правити одређењу диференцијацију. А, наиме, груба подела литературе може се извршити на марксистичку и немарксистичку економску мисао, док израз буржоаски обично не одговара приликом класификације појединих економиста. На пример, поједини марксисти зову Џоан Робинсон, буржоаским, а стварни буржоаски економисти - прикривеним марксистом. Тако се могу сматрати неприхватљивим неки закључци Розе Луксембург, па ипак се не би могло негирати да је она марксистички писац. Слично је када су у питању неки други економисти као што су Морис Доб, Пол Свизи и други.

Од посебног су значаја ставови академика Шошкића - по коме се, поред тога што се у литератури говори о две економске науке (марксистичкој, односно буржоаској), стварно може говорити само о једној економској науци у правом смислу те речи - да доприносе економској науци могу чинити економисти, припадници разних праваца и школа, али су то само њихови доприноси,¹⁷⁾ да се савремена економска наука може формирати и на научно одрживим основама Марксове економске теорије ако би сви доприноси економској науци, који имају научну вредност, без обзира на њихове ауторе били укључени у марксистички економско теоријски систем и то стога, што све оно што је научно не може бити антмарксистичко. "Све то упућује на закључак да изградња савременог система марксистичке политичке економије претпоставља развијање Марксове економске теорије посредством анализе неразрађених и новонасталих економских проблема, а исто тако и посредством критичке анализе остале економске мисли (која није марксистичка), слично као што је то Маркс чинио у односу на њему савремену и претходну економску мисао.¹⁸⁾

Због свега тога академик Шошкић истиче да је дужност савремених марксистичких економиста, због низа нових појава у развоју немарксистичке мисли, да "пропусте" кроз научни филтер анализу која је детаљно вршена у оквиру те мисли, пре свега анализу понуде и тражње и процеса формирања цена, монополских цена, олигополских појава, непотпуне конкуренције, монетарно-кредитних појава, коњунктурних циклуса и запослености. Одбацавањем свега што је апологетско, прихватањем и укључивањем рационалних и научно одрживих елемената, обогатио би се и даље развио систем савремене марксистичке економске теорије и дала потпунија оцена савременог капитализма. С друге стране, преиспитивањем резултата ванмарксистичке економске теорије посебно

17) Исто, стр. 80

18) Исто, стр. 86

у области проблематике предузећа, економетријских метода, истраживања тржишта, теорије програмирања, input-output анализе, методологије биланса народне привреде, примене кибернетике на економске проблеме и проблема макроекономске анализе, дошло би до даљег обогаћивања система савремене марксистичке економске теорије и знања неопходног за рационално управљање и брже кретање саме социјалистичке привреде.¹⁹⁾ Савремени марксистички економисти би требало, да попут Маркса, помно изучавају сву претходну и њима савремену економску мисао. Посебан значај за самоуправну тржишну привреду има изучавање резултата пост-кејнзијанске макро-економске анализе (обима укупне производње и запослености и стабилности цена) и мера антицикличне економске политике, против рецесије, незапослености и инфлације.

Други део књиге посвећен је општим питањима производње. Ту академик Шошкић анализира проблематику везану за факторе производње, посебно за недовољност и алтернативну употребу фактора производње, за обим, структуру и методе производње. Он посебну пажњу посвећује специфичностима капиталних добара као фактора производње, подели рада и специјализацији, продукционим могућностима и факторима који делују на формирање опадајућих и растућих приноса, дакле, оним кључним проблемима које изучава савремена ванмарксистичка економска мисао у вези са производњом.

Трећи део књиге професора Шошкића обухвата проблематику нивоа друштвене производње, запослености и стабилности цена. Он врши детаљну анализу штедње и инвестиција, међусобни однос потрошње и штедње и Кејнзове концепције склоности потрошње и склоности штедњи. Он указује да су Кејнз и неокејнзијанци истакли у својим радовима, насупрот закључцима традиционалне економије, став о неспособности тржишта да увек обезбеди онај обим инвестиција који би довео до стања пуне запослености без инфлације, да је акт штедње одвојен од акта инвестирања, те да свака штедња не мора довести до инвестиција, да су штедња (новчана акумулација) и инвестиције (реална акумулација) величине које одређују обим националног дохотка. При томе, он објашњава методе приказивања равнотежног нивоа националног дохотка: а) помоћу штедње и инвестиција и б) помоћу метода потрошња плус инвестиције и испитује факторе који утичу на кретање националног дохотка услед промена штедње и инвестиција.

Он анализира принцип мултипликатора и његово дјеловање: као утицај промена у инвестицијама и у штедњи (односно у њеном обрнутом виду потрошњи) на ниво националног дохотка. Он потом анализира тзв. "парадокс" штедљивости, проблеме незапослености и дефлационог "гепа", пуне запослености и инфлационог "гепа", као и принцип акцелерације.

После анализе свих проблема који представљају аналитички апарат којим оперише пост-кејнзијанска анализа, академик Шошкић, у четвртом делу књиге, приступа анализи мера антицикличне економске политике које треба примењивати против депресије, незапослености и инфлације и то у

19) Исто, стр. 88-89.

области фискалне политике, монетарно-кредитне политике, уграђених стабилизатора и анти-инфлационе политике дохотка. Он, поред осталог, закључује да је одговарајућа интервенција у привреди неопходна ако желе да се одстрани ниски ниво укупне производње, масовна незапосленост, општи раст цена, тј. инфлација.

Полазећи од модела тржишне привреде која има или рецесије (односно депресију) и незапосленост или инфлацију и то због претеране тражње, то конкретно значи да у области фискалне политике треба, у случају депресије и незапослености, примењивати анти-депресиону политику која обухвата повећање јавних расхода, посебно у области јавних инвестиција, и смањење нивоа пореза, што има стимулативно дејство на повећање инвестиција. У случају инфлације треба примењивати мере са обрнутим дејством, смањење јавних расхода и повећање стопе опорезивања. У области кредитно-монетарне политике у ситуацији депресије и незапослености треба примењивати експансиону а у стању инфлације контракциону монетарно-кредитну политику. Поред ових мера аутор објашњава и дејство такозваних уграђених стабилизатора (аутоматске промене у нивоу пореских обавеза, политика релативно стабилних личних доходака, компензације незапосленима и друго) који аутоматски делују у правцу стабилизације привреде, али не могу имати ту снагу која би искључила циклично кретање привреде.

Академик Шошкић испитује ефикасност дејства појединих мера анти-цикличне политике и закључује да је у стању депресије монетарно-кредитна политика прилично неефикасна; услед лоших тржишних изгледа нове инвестиције су готово сведене на нулу па ће се предузећа тешко одлучити за нова улагања (чак и у случају бескаматних кредита). У таквој ситуацији најефикасније дејство имају мере фискалне политике. Међутим, у стању инфлације мере монетарно-кредитне политике могу дати прилично ефикасне резултате, посебно у правцу свођења инвестиционих планова на ниво који одговара расположивим факторима производње.

Правећи корак даље у правцу модела тржишне привреде са могућностима тзв. трошковне инфлације, тј. инфлације коју "гурају" претерани лични доходи и остали трошкови (производње и промета) академик Шошкић анализира и анти-инфлациону политику (личних) доходака, која би требало да обезбеди да се раст личних доходака задржава на нивоу који одговара порасту продуктивности рада.

Последња поглавља IV дела, која изазивају највеће интересовање, посвећена су проблемима "Динамизирања производње и пуне запослености без инфлације у условима југословенске тржишне привреде". Академик Шошкић, у времену када се тврдило, полазећи од тадашњег стања у осталим социјалистичким земљама, да у социјализму нема ни незапослености ни инфлације, констатира да проблеми незапослености и инфлације не само да могу настати већ и настају и у нашој привреди и приступа анализи мера које би динамизирале производњу и обезбедиле пуну запосленост без инфлације. Он испитује значај ефективне тражње, као и могућности примене монетарно-кредитне економске политике, пореске политике и финансирања у објекте друштвеног стандарда у оквиру

нашег система, да би се обезбедио пораст производње и пуна запосленост без инфлације.

Он, при том, даје низ применљивих решења и предлога које би требало реализовати да би се ефикасно примениле мере фискалне и монетарно-кредитне анти-цикличне политике у нашим условима истичући неке проблеме на које треба обратити пажњу у политици личних доходака, залажући се, поред осталог, за развијеније тржишне односе, за то да предузећа као инвеститори сама носе ризик за доношење својих одлука, за то да се каматне стопе на штедне улоге грађана и радних организација изједначе, да се системским решењима подстиче ауто-финансирање предузећа, за увођење (односно поопштравање) прогресивног опорезивања. Анти-циклична пореска политика била би коначно ефикаснија ако би се прихватио принцип бруто-личних доходака. Тако би пореска политика директно деловала на потрошњу и штедњу, што би повећало њену ефикасност. Он се залаже за то да се лични доходи не везују сувише чврсто за моментални пословни успех предузећа јер би то у случајевима привредног успона доводило до претераног повећања ефективне тражње и инфлаторних тенденција, а приликом стања рецесије до обрнутог ефекта.

Ова одлична студија бави се и низом других проблема које овде не можемо анализирати. Упознавање са решењима датим у књизи, могло је и може да буде од велике помоћи економској политици савезне владе у циљу сузбијања рецесије, односно депресије и незапослености и инфлације односно свестране стабилизације привреде. Осим тога књига је још у то време указивала на најновије трендове у развоју макро-економске анализе, који су и данас предмет многих актуелних расправа.

У својој књизи *Расподела дохода у тржишној привреди* академик Бранислав Шошкић обрађује проблематику савремене и развој и систем пост-маршалијанске микро-економске анализе са тржиштем на проблематици одређивања доходака као резултата деловања тежишног механизма.

Књига је, како истиче аутор, добила свој садашњи облик у зависности од чињенице да проблематика тржишта, тржишног механизма, понуде и тражње, непосредног формирања доходака и тржишних цена робе није углавном уопште била предмет интересовања марксистичких економија. Било је потребно, по мишљењу аутора, да се критички анализирају развој и стање савремене немарксистичке економске мисли која је на овом плану дала одређене резултате. Одбацивањем апологетских елемената ове анализе и укључивањем свега што је рационално и одрживо у марксистички систем политичке економије, сама марксистичка економска мисао била би даље развијана и обогаћена. А то је по аутору, неопходно за разумевање функционисања савремених тржишних привреда и југословенске тржишне привреде за чији се тржишни карактер академик Шошкић доследно и упорно залагао, посебно од шездесетих година наовамо.

Књига је подељена на три дела. У првом делу књиге академик Шошкић анализира маргиналистички правац у економској науци. Он далеко највећу пажњу посвећује Алфреду Маршалу и маршалијанској школи, која је пружила основе на којим је дуго година почивала ванмарксистичка

економска мисао. Он указује на појаву синтезе неокејнзијанске макро и са њом усклађене пост-маршалијанске микро-економске теорије.

У другом делу књиге академик Шошкић анализира проблематику тржишног механизма. Она служи као теоријска основа за анализу расподеле, тј. одређивања дохотка (цена употребе фактора производње) којој је посвећен трећи део књиге. Како истиче аутор, проблематика расподеле се своди на основно питање - за кога производити, односно колики ће бити удео дохотка од рада (личног дохотка) и доходака од својине (рента, камата и добит) у расподели националног дохотка. А расподела је у непосредној вези са проблематиком производње, јер се власници доходака појављују на тржишту на коме својим динарским (доларским и сл.) "гласовима" одлучују о обиму и структури производње.

Академик Шошкић, поред осталог, указује на разлику између савремене пост-маршалијанске анализе која дохотке с правом посматра као цене употребе, тј. коришћења фактора производње, за разлику од раније маршалијанске економије која дохотке објашњава као цене фактора производње, што није адекватно, јер се фактори производње не уступају заувек већ се њихова употреба ограничава на одређено време. Он анализира дохотке, као цене употребе фактора производње, у зависности од понуде и тражње за појединим факторима производње, испитује елементе који утичу на ту понуду и тражњу како у условима слободне тако и у условима непотпуне конкуренције, разматра криву понуде и криву тражње, чији пресек представља равнотежни ниво дохотка тј. цене употребе датог фактора производње. Он указује на различито третирање профита као имплицитну ренту, као лични доходак, као камату, као награду за ризик и неизвесност, као награду за иновације и као "монополски принос". Академик Шошкић при том, истиче потребу детаљне критичке анализе целокупне савремене нео-класичне теорије расподеле односно појединих доходака.

Академик Шошкић је овом студијом врло успешно обавио критичку анализу савремене пост-маршалијанске економије. Она заједно са ауторовим књигама *Развој економске мисли* и *Производња, зайосленост и стабилизација* представља један од првих покушаја у нашој економској литератури да се свестрано објасни и оцени развој и стање савремене економске мисли, чиме је учињен изузетно значајан корак напред у даљем развоју наше економске науке.

На настанак књиге академика Бранислава Шошкића *Економска анализа, I и II* (1972) пресудан утицај је имала одлука Факултета организационих наука у Београду да осавремени економску (и осталу) наставу и да као уводни економски предмет, умјесто традиционалне Политичке економије, уведе по садржају нови, савремени предмет под називом "Економска анализа". Академик Шошкић је прихватио предлог тог Факултета и написао ову књигу. Она представља уводни курс макро-економске и микро-економске анализе. То је био рад ширих амбиција и могао је - да је у то време било више разумевања - да помогне да се још много раније започне са масовним изучавањем тржишне економије код студената свих економских и других факултета. Нажалост, ни на овом

Факултету се, због општих прилика, није овај предмет дуго задржао па се после неколико година вратило на стандардни курс политичке економије (углавном по, односно према Марксовом "Капиталу").

Ова књига (и њено друго измењено и допуњено издање, 1973) представља радикалан корак напред ка савременом универзитетском курсу "Економије" или "Економске анализе", или "Принципа економије", као уводном у анализу законитости и функционисања тржишне привреде. Професор Шошкић је овде разрадио још више анализу размене и расподеле, и проширио анализу макро-економских проблема. Књига је значила велики напредак. У њој су будући инжењери изучавали проблеме цена, доходака, расподеле, трошкова производње, економске политике и укупних економских агрегата, припремајући се тако за каснију каријеру.

Након ових претходно разматраних књига, које се баве анализом развоја економске мисли, кључним питањима економске теорије, анализом савремене макро-економске теорије и економске политике и савремене микро-економске теорије, академик Бранислав Шошкић се за моменат удаљава од те проблематике да би написао књигу *Економска цена образовања* (1974), уобличавајући размишљања и решења проблема финансирања образовања и науке, којима се, поред свог осталог научног рада, бавио (као декан Економског факултета и дугогодишњи директор Института за економска истраживања у Београду и волонтерски председник Републичке заједнице образовања Србије и председник Одбора за образовање Просветно-културног већа Савезне скупштине).

Ова књига се бави крупним питањима економије друштвених делатности у једној тако специфичној области као што је образовање. Основна идеја је у томе да је образовање један од најзначајнијих фактора развоја сваке земље и да му треба посветити посебну пажњу. Да би процес образовања могао успешно да се одвија, неопходно је да приходи образовања покрију трошкове ове делатности а то се не може постићи ако се не утврди економска цена образовања по ученику и студенту, за сваки ниво и профил образовања на бази договорених стандарда просторне, техничке и кадровске опремљености образовних институција. Академик Шошкић веома детаљно анализира ову проблематику. Идеје које он даје у овој књизи и данас су актуелне и применљиве, а нарочито принципи калкулисања трошкова образовања по ученику и студенту.

Осим тога, значајан допринос економици и организацији друштвених делатности, академик Шошкић је дао објављивањем врло запажених чланака и научних реферата о проблемима образовања, посебно универзитетског, и науке. Он је, поред осталог, аутор документа Савета академија наука и уметности СФР Југославије "Место и улога науке у нашем друштву". Он је био и руководиоца радне групе за израду студије о науци у оквиру Дугорочног програма економске стабилизације. Упорно и аргументовано се залагао за посебно место науке као фактора развоја,

којој свака земља мора да посвети неопходну пажњу. Нажалост, општи услови и економска криза нису дозволили да ове идеје дођу у потпуности до изражаја у пракси, али су његове концепције подржане од стране југословенских економиста и осталих научника на читавом низу скупова, нарочито на онима који су били посвећени улози науке а посебно економске науке.

У својој врло обимној и широко познатој књизи *Економске доктрине* (1975) академик Бранислав Шошкић настоји да у једној целовитој студији из домена развоја светске економске мисли обради читав преглед економских теорија од њиховог настанка у античком периоду па све до данас. Књига је подељена на четири дела. После обимних уводних разматрања, аутор у првом делу књиге анализира настанак, систем и развој класичне економске мисли, (у првом делу), Марксове (у другом), маршалијанске и савремене пост-маршалијанске микро (у трећем) и кејнзијанске макро-економске мисли (у четвртном делу). У додатним разматрањима, у првом издању ове књиге, он разматра проблематику макро-економске политике у условима југословенске самоуправне привреде а у прилозима књиге он расправља о основним питањима везаним за домен истраживања економске науке, политичке економије, економске анализе и економских доктрина као научних и наставних дисциплина.

Академик Шошкић истиче да се економске доктрине, као научна и наставна дисциплина, разликују од осталих научних и наставних дисциплина пре свега по предмету свога изучавања. Остале економске дисциплине имају за предмет свога изучавања углавном поједине економске проблеме, док економске доктрине изучавају економску мисао, теорије, схватања и погледе познатих економиста на те економске проблеме. Он указује и на изузетну обимност ове научне дисциплине, због чега се њој увек мора приступати селективно, уз одабирање оног а што је најважније, уз напомену да је немогуће једном студијом из ове области исцрпно и у потпуности покрити све њене домene, писце, школе и правце светске економске мисли.²⁰⁾

Академик Шошкић с правом указује на потребу изучавања ове научне дисциплине. Њом се употпуњује економска култура читалаца и економиста. Осим тога, без упознавања са развојем најважнијих праваца, школа и основа савремене економске мисли, не може се замислити један комплетно образован економиста у данашњем друштву. Упознавање са претходним и савременим достигнућима економске науке је неопходно и због тога што се појава креативних идеја у било каквој научној области не може замислити без познавања њене генезе. А овом књигом академика Шошкића те се потребе у потпуности испуњавају.

Он велику пажњу посвећује анализи значаја домена истраживања појединих школа и праваца економске мисли. Поред осталог, истиче да су од великих економиста само Смит а нарочито Маркс покривали и микро и

20) То се не може рећи ни за најобимније до сада објављено дело из области развоја економске мисли које је написао Ј.А. Шумпетер: "History of Economic Analysis", Њујорк, 1954, које ни издалека не исцрпљује проблематику изучавања економских доктрина као научне дисциплине

макро-економску проблематику, док су сви остали били оријентисани или на један или на други домен, на пример, писци класичне школе, маргиналисти, Маршал и пост-маршалијанци на микро, а Кејнз и пост-кејнзијанци на макро-економску проблематику. Он ту, такође, указује на обавезу марксистичких мислилаца да детаљно и критички анализирају остале школе и правце економске мисли и доприносе других економиста. Због свега тога као и због широког домена који обрађује, ова књига је врло брзо нашла своје истакнуто место, како код студената и економиста тако и код шире читалачке публике.

Након *Економских доктрина* као целовите књиге која покрива укупну материју развоја економске мисли, са низом нових идеја и доприноса методологији истраживања развоја економске мисли уопште, академик Бранислав Шошкић објављује књигу *Савремена економска анализа* (1978), у којој разматра савремени систем макро-економске пост-кејнзијанске и савремени систем микро-економске пост-маршалијанске анализе као целину.

После тога он објављује своју врло занимљиву студију *Економска мисао и економска политика* (1978). Ова књига представља резиме научних напора у области борбе против привредног застоја, незапослености и инфлације у нашим условима. Основна идеја и у овој књизи је да морамо поћи од научне анализе макро-економских проблема да би формулисали праве мере економске политике за борбу против опадања привредне активности, тада растуће незапослености и инфлације. Године стагнације, почев од 1980, показале су да су ставови дати у овој књизи и другим радовима академика Шошкића били исправни. Доследно постављена и научно фундирана економска политика морала би дати резултате да су слушани савети из ове књиге и из других радова академика Шошкића.

Ускоро потом појављује се и његова, посебно занимљива, монографија под насловом *Савремени капитализам*²¹⁾ (1979). У њој се детаљно анализирају економски проблеми са којима се суочавају развијене индустријске земље Запада. Посебна пажња у овој студији посвећена је проблемима незапослености, депресије, кризе, инфлације, односно истовремено инфлације и незапослености и другим крупним питањима, као и мерама економске политике, којима су ове појаве сузбијане.

Академик Шошкић након тога објављује обимну књигу под насловом *Развој и основе савремене економске мисли* (1986), у којој је, са низом допуна, још детаљније била анализирана проблематика развоја економске мисли од њеног настанка до данас.

Пре кратког времена изашла је још једна нова књига у којој се академик Бранислав Шошкић појављује као главни аутор, са писцем ове студије и професором М. Јакшићем као коауторима, под насловом *Токови економске мисли* (1992). Идеја је била у томе да се неки проблеми развоја економске мисли објаве у сажетијем облику, да се студија допуни са новим савременим доменима истраживања, да се добије што целовитија слика развоја светске

21) Др Б. Шошкић: САВРЕМЕНИ КАПИТАЛИЗАМ, Београд, 1979.

економске мисли и да се разматрање савремене економске мисли и њене генезе саобрази најновијим треддовима у развоју економске науке у свету и код нас.

Иако овај преглед радова не представља потпуну анализу веома богатог опуса академика Шошкића, њиме се ипак донекле може сагледати целина његовог рада и утврдити области у којима је он дао највеће доприносе. То су пре свега развој економске мисли код нас и у свету, проблеми савремене макро и микро-економске анализе и економске политике, методологија научне економске анализе, борба за афирмацију економске науке у целини, развој економске теорије и критичка анализа проблема привредног развоја, запослености, стабилизационе и анти-инфлационе економске политике код нас и у свету, проблема образовања и науке, анализа својине и својинске трансформације. Његове књиге, студије, монографије, чланци, јавна предавања и реферати на научним скуповима у земљи и у свијету имали су велики утицај на нашу и ширу економску мисао.

III

У периоду од 1975. године па све до недавно (због опште ситуације у којој смо се нашли) у нашој земљи је одржавана једна изванредна традиција наших и међународних научних скупова поводом најзначајнијих проблема економске науке. Главни организатор ових скупова био је академик Шошкић, најпре као председник Одбора за економске науке и као председник Црногорске академије наука и умјетности, а потом и као председник Савета академија наука и уметности СФР Југославије и као председник његовог Међуакадемијског одбора за економске науке.

Почетак те изванредне традиције научних скупова био је за време једне војне колима 1975. године после обележавања јубилеја Економског факултета у Суботици. Тада се родила идеја да се организује међународни скуп поводом десетогодишњице Смитовог "Богатства народа". То је било остварено априла 1976. године уз учешће веома познатих економиста из иностранства. Књига штампана тим поводом била је запажена и у нашој и у међународној јавности.²²⁾

Већ наредне, 1977. године отпочела је лепа традиција организовања међуакадемијских научних скупова у Херцег-Новом. То је била прилика да се поводом јубилеја Рикардових *Принципа политичке економије и ојорезивања* (1817), Марксовог *Капитала* (1867) и Лењиновог *Империјализма као највишег стадијума капитализма* (1917.) размотре основни постулати савремене економске теорије и потраже решења за будућност. На овом научном скупу под називом "Рикардо, Маркс, Лењин и савремена економска мисао", учествовало је преко 160 научних радника у области економске науке, велики број припадника штампе, познате јавне личности, али и изванредан број најбољих студената економије из Београда и Титограда (који су, узгред да кажемо, касније постигли запажене резултате, постали

22) ДВЕСТА ГОДИНА ЕКОНОМСКЕ НАУКЕ, редактор академик др Бранислав Шошкић, Београд, 1978, стр. 420.

су магистри и доктори економије, професори и угледни директори предузећа).

Резултати тог првог међуакадемијског и међународног економског научног скупа били су више него задовољавајући. Они су и објављени у истоименом зборнику, у два тома.²³⁾ Учесници овог скупа били су и такви инострани-економисти као што су професори Џоана Робинсон, Џон Итвел, Мајкл Кејзер, Северин Журавицки, Лола Цан и многи други и готово сви угледни југословенски економисти. Тада је била и званично установљена традиција одржавања међуакадемијских скупова у Херцег-Новом, с тим да то буде сваке треће године.

Наредни научни скуп (1980) бавио се проблемима самоуправног привредног система. Већ тада су се почели осећати знаци стагнације. Изгледало је ипак да ће тешкоће бити превазиђене и да ће привреда опет кренути напред. Тако су на овом скупу били разматрани различити теоријски и практични проблеми привреде, привредног развоја, самоуправног привредног система и економске политике у тадашњој Југославији. Симпозијум и након тога зборник реферата одисали су духом оптимизма. Дато је било много предлога за излазак из кризе и за превазилажење тадашњих проблема. Подстицаји са овога скупа били су запажени у целој земљи.

Међуакадемијски научни скуп под називом "Савремени проблеми економске стабилизације: привредни раст, запосленост, инфлација и спољноекономски односи", одржан је 1983. године, опет у Херцег-Новом.²⁴⁾ Ово је био трећи такав скуп који је организовао академик Шошкић. На њему су поново учествовали најпознатији економисти из целе земље. То је била изванредна прилика да се свестрано размотре горући проблеми наше привреде, од чијих је решења зависило како ће се даље одвијати привредни развој земље и какав ће бити њен међународни економски положај. За ту прилику Нобеловац Јан Тинберген је написао: "... земље у развоју које не извозе нафту, не само да пате од велике незапослености, већ и од сталног раста цена (инфлације). Зато се осећа снажна потреба за економском политиком која би смањила незапосленост и инфлацију. Ниједна влада, осим до извесне мере у наведене три земље (Јапан, Шведска и Аустрија - прим. аутора), није до сада успела ни да формулише а камоли да оствари такву економску политику. Главни разлог томе је недостатак споразума, односно неслагање међу водећим економистима око тога коју политику треба препоручити. А ако се економисти не могу сложити, онда се ни политичари не могу кривити за размимоилажења и отуда неактивност".²⁵⁾

Том приликом академик Шошкић је рекао: "Одсуство ... адекватне економске политике погодује настанку и заопштравању озбиљних макро-економских проблема у домену привредног раста (обима и структуре), запослености, инфлације и спољноекономских односа, што доводи до све

23) РИКАРДО-МАРКС-ЛЕЊИН И САВРЕМЕНА ЕКОНОМСКА МИСАО, Зборник радова ред. академик др Бранислав Шошкић, I, стр. 867, II, стр. 504.

24) Видети: Др Б. Шошкић, ред. САВРЕМЕНИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМСКЕ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ, Титоград, 1983, стр. 565, зборник са истоименог скупа

25) Исто, стр. 27.

већег ушпитања државе у област привреде, до претераног администрирања, нарочито у подручју цена, до недопустивог сужавања и ограничавања деловања тржишта, тржишног механизма и међусобне тржишне утакмице".²⁶⁾ Он је закључио: "Решавање дугорочног програма економске стабилизације не може се замислити без неупоредиво већег ангажовања науке. А то захтева темељиту измену места, улоге и статуса науке у нашем друштву. Треба се при томе много потпуније ослонити на економску науку и на организованији начин користити њена сазнања за конципирање правих и правовремених решења..."²⁷⁾ "Друго, неопходна је радикална реорганизација рада и пословања, одбацавање дуплирања у организацији и застарелих и скувих решења у привредном и осталом пословању. Треће, вођење адекватније кадровске политике и у привреди и у друштву јесте предуслов нашег даљег самоуправног привредног и друштвеног развоја."²⁸⁾

То је само мала илустрација тога како је академик Шошкић на време указивао на низ горућих привредних проблема, чије је решавање, нажалост, ишло прилично споро и неангажовано, што је доприносило ерозији економских резултата из претходног периода.

Поред шест међуакадемијских - југословенских и међународних - научних скупова у организацији академика Шошкића и са његовим незаобилазним уводним рефератима,²⁹⁾ посебну пажњу привлаче и три зборника радова, које је у оквиру своје познате библиотеке издао Економски биро - "Привредни саветник". Ове студије настале су као резултат редовних циклуса предавања који су на трибини Коларчевог народног универзитета у Београду држани 1977-79. године. Редактор сва три зборника био је академик Шошкић.

Први зборник те едиције објављен је под насловом *Проблеми и креињања у савременој економској науци*.³⁰⁾ Циљ је био да се укаже на главне токове и трендове у модерној економској науци и на основне проблеме савремене економске мисли, посебно, што је у то време било актуелно, на однос марксистичке и остале економске мисли, погледе посткејнзијанаца и Кејнса и значајна питања макро-економске анализе и економске политике, нарочито привредног развоја, међународних економских односа, савременог капитализма, утопијског социјализма и других теорија. Идеја је била да се провери и кроз критичку анализу оцени актуелност ових теорија.

После годину дана изашла је друга књига из овог циклуса *Савремена економска теорија и политичка стабилизације*.³¹⁾ И овдје је на Коларчевом универзитету наступила скоро иста група аутора (професори Бранислав Шошкић, Љубиша Адамовић, Иван Стојановић, Давор Савиц, Гордана

26) Исто, стр. 17.

27) Исто, стр. 20

28) Исто, стр. 20

29) Одржаних 1977, 1980, 1983, 1986, 1988 (све у Херцег-Новом) и 1990 (у Београду)

30) Референти Б.Шошкић, В.Пиљић, О. Благојевић, И.Максимовић, Р.Ланг, Љ.Адамовић и Л.Пејић

31) Београд, Економски биро, 1978, књ. 2

Константиновић, Лазар Пејић, Вера Пилић, Богдан Пилић, Стојан Јанков). Идеја је била да се подстакну расправе о ефикасној стабилизационој политици, против незапослености и инфлације, односно да се пронађу решења за растућу незапосленост, пад производње и инфлацију, са којима се све више суочавала југословенска привреда. Најзанимљивије је то да су ову књигу просто разграбили студенти и последипломци, иако није била обавезна литература за испите или студије.

Трећа књига ове едиције била је *Погледи савремених економиста*. Књига је посвећена економским идејама истакнутих мислилаца савремене епохе. Као редактор, академик Шошкић је утицао на избор тема. Ту се, пре свега анализирао, у компаративном облику, економска мисао Кејнза као једног од најзначајнијих економских мислилаца, чије су идеје учиниле радикалан преокрет у развоју савремене економске науке, схватања руског економисте Новожилова, погледи најпознатијег енглеског марксистичког писца и другогodiшњег професора Универзитета у Кембриџу Мориса Доба, схватања америчког економисте руског порекла Леонтијева, схватања познатог скандинавског економисте Бертила Олина, немарксистичка мисао у САД-у, економска мисао "еврокомунизма", теоријске основе новог међународног економског поретка и, сумарно, савремена економска мисао и политика стабилизације. Тако је било створено једно комплементарно дело у односу на претходна два.

IV

Поред формирања Развоја економске мисли (Економских доктрина) као научне и наставне дисциплине, академик Шошкић је дао важан допринос у области макро-економске анализе и стабилизационе односно анти-цикличне економске политике. У својим радовима он инсистира на потреби што потпунијег познавања резултата савремене економске мисли а такође на томе да економска политика мора да буде заснована на доброј и здравој економској теорији. Не само у својим књигама, него и у огромном низу својих научних реферата и предавања - у нашој земљи и у иностранству - и у јавним иступањима (поред осталог и као посланик Савезне скупштине) професор Шошкић је истицао да проблеми макро-економске политике - привредног развоја, незапослености, инфлације, спољноекономских односа, расподеле, монопола - и проблеми привредног система треба да постану предмет интензивне научне анализе наших економских писаца и озбиљан предмет интересовања оних који доносе најважније одлуке у економској политици и привредном систему. То је тим неопходније за тржишну привреду, за коју се професор Шошкић здушно, доследно и истрајно залагао већ од педесетих, а нарочито од почетка шездесетих година.

При томе је академик Шошкић упозоравао да није свеједно које ће мере економске политике, ког интензитета, у којој комбинацији и када бити примењене, за различите ситуације и различите фазе привредних циклуса, како би њихова ефикасност била што већа и резултати што адекватнији. То се односи и за решења у привредном систему. За све то мора постојати шири, друштвени консензус, поготово у једној сложеној

државној заједници.³²⁾ Он је указивао на чињеницу да једна тако природно богата и лепа земља као што је наша, са способним и радним становништвом и свим изгледима да постане пример успешног развоја друштвених и економских односа, не би смела да - због одређених пропуста у макро-економској и развојној политици и због крутог и немотивационог привредног система - испусти шансе које јој се указују за будућност. Он се залагао и залаже за вођење активне научно засноване економске политике и - још одавно - за радикалну реформу југословенског привредног система, уз одбацивање свих догматских предрасуда и решења која коче привредну иницијативу, самосталност и слободу привређивања, слободну тржишну утакмицу односно конкуренцију, привредну ефикасност и привредни развој.

Академик Шошкић је посебно - и изузетно успешно - разрађивао проблематику запослености и залагао се за што брже и што потпуније сузбијање незапослености, као кључног проблема са којим се суочавају савремене али и наша привреда. Да би то поспешило он је креирао и програме за економску политику против незапослености и одговарајући сепарат о запошљавању (као руководилац Радне групе Савезне комисије за припрему) Дугорочног програма економске стабилизације. Он, са себи својственом суптилношћу, износи широку лепену меру економске политике и привредно системских решења, укључујући финансирање објеката друштвеног стандарда, за решавање проблема незапослености.

Други крупан проблем којим се академик Шошкић детаљно бавио па и сада бави и где је дао видне доприносе јесте инфлација - теорија и анти-инфлациона политика. Он се не задовољава само на анализи инфлације (која настаје због претеране) тражње у ситуацији - односно након постизања - пуне запослености, већ се оријентише на инфлацију која настаје у ситуацији привредног застоја, рецесије, депресије и масовне незапослености, односно стаг-флацију. Он се, у циљу решавања овог последњег вида инфлације и стаг-флације залаже за издиференцирани приступ у одбиру мера анти-инфлационе и развојне политике.

Академик Шошкић се посебно и одавно залагао и залаже за вођење тзв. политике расподеле односно доходака за нашу привреду. Он је, при том, указивао на то да самоуправни привредни систем, у самој својој природи носи потенцијално инфлаторно жариште. У приватно-предузетничкој привреди, како каже професор Шошкић, постоје две ривалске стране - произвођачи, с једне, и власници, с друге стране - које се боре око тога колики ће део укупног дохотка отићи на личне дохотке (најамнине), а колики на акумулацију, па се на тај начин успоставља однос између личне потрошње и акумулације - углавном, у корист акумулације. У централизованом планској привреди се, пак, планским, административним путем одређује сразмера између личне (и остале) потрошње и акумулације, по правили, у корист акумулације.

За разлику од приватно-предузетничког, с једне, и централизованом планског, с друге стране, самоуправни привредни систем је препуштао рад-

32) У предавању на семинару "Социјализам у југословенској теорији и пракси", септембра 1973. године.

ним колективима успостављање односа између личних доходака и акумулације. Непосредни произвођачи као потрошачи (били) су заинтересовани за што веће личне дохотке, а као управљачи односно самоуправљачи требало би да брину и о (што вишем) нивоу акумулације. Та двојака улога самоуправљача, како истиче академик Шошкић, доводи обично до решења у расподели у корист личних доходака а на штету акумулације. То нарочито долази до изражаја у срединама где је гро непосредних произвођача до недавно био у пољопривреди (па је добар део њих и даље више везан за пољопривредну производњу) и нису судбински везани за своја предузећа, за њихову акумулацију, као пресудну детерминанту развоја предузећа и, следствено томе, привреде у целини. Јако присутне монополске и полумонополске позиције такође доприносе да дође до оваквог понашања.

Полазећи од горе уочених односа, академик Шошкић се одавно залаже, у низу својих радова, за вођење активне економске политике расподеле односно личних доходака како би се лични дохоци ускладили са кретањем продуктивности рада, како они не би расли брже од раста продуктивности рада односно производње. При томе би, због негативних ефеката у циклличним кретањима, требало, према професору Шошкићу, избегавати краткорочне осцилације у сличним дохоцима зависно од дохотка предузећа.

За ван-привредне области односно буџетске установе (из области тзв. опште и заједничке потрошње) као и за монополске привредне области, академик Шошкић сматра да треба институционализовати општи систем личних доходака односно плата, где би као полазна основа била квалификациона (образовна) структура запослених у свакој установи односно радној организацији, што би била једна врста еластично постављених платних разреда.

Залажући се, већ пуне три деценије, за што потпуније тржишне односе и тржишну конкуренцију, академик Шошкић се, следствено томе, залаже за вођење научно засноване анти-монополске економске политике, која би омогућила већу укупну производњу и онемогућавала неоправдан раст цена (у монополским областима) и неоправдана преливања тако оствареног дохотка односно добити у (иначе високе) личне дохотке у њима запослених радника. Институционализовани систем личних доходака у ван-привредним и монополским областима, односно политика расподеле тј. дохотка, како с правом истиче професор Шошкић, делује развојно (већом акумулацијом у проширену репродукцију) и анти-инфлационо³³⁾ а у исто време обезбеђује правичнију расподелу личних доходака (плата и пензије) према уложеном квантитету, квалитету и резултатима рада.

Академик Шошкић се залаже да се тежиште у вођењу економске политике што више пребади са монетарно-кредитне на фискалну политику, односно пореску политику и политику јавне потрошње, укључујући и јавно финансирање инвестиција и јавних радова схваћених у најширем смислу речи.

33) Видети о овим питањима: "Економска мисао и економска политика", III изд.пш. 344, и сл.

Професор Шошкић је био и, у својим радовима, остао дубоко убеђен да смо ми могли а и сада да можемо да изађемо на крај са проблемима привредних рецесија, депресије, кризе, незапослености, инфлације, расподеле, монопола и у спољним односима да смо били, доследни у тржишној оријентацији привреде, у оживотворењу Дугорочног програма економске стабилизације, радикалне реформе нашег привредног система, плурализма и трансформације својине и да се водила стручно и научно заснована макро-економска политика. Те је ставове он заступао не само у својим књигама, већ и у многобројним научним рефератима и чланцима поднетим и објављеним у САД, СССР-у и низу других земаља Европе, Азије и Африке, на чијим је универзитетима - и као гостујући професор - научним институтима, односно академијама наука држао предавања.

Академик Шошкић је још одавна а такође и 1974. године на једној великој међународној конференцији у Лођу (Пољска) истакао да економска наука представља јединствену целину и да треба користити доприносе свих аутора и школа без обзира о коме се ради и где су одређене идеје настале. То се посебно односи на неокласичну и савремену пост-маршалијанску микро-економску анализу и савремену пост-кејнзијанску макро-економску анализу и економску политику. У веома аргументованим научним рефератима и врло запаженим дискусијама на међународним скуповима, академик Шошкић је ширио ове и многе друге идеје, које су имале посебног утицаја и на економисте - представнике академија наука - земаља Источне Европе, дакле, много шире од наше економске мисли. То је доприносило ширењу интереса за проучавање економске мисли осталих школа и праваца, разбијању једностраности и догматизма и развијању интереса за тржишна решења и трансформацију централистичког у тржишни тип привреде. Он се, иначе, годинама залагао да наша привреда што пре и што потпуније постане тржишна, као предуслов успешности и ефикасности привредног развоја.

Академик Шошкић је у области развоја економске мисли дао значајан допринос научној методологији истраживања и афирмацији економских доктрина односно Развоја и савремене економске мисли као научне и универзитетске дисциплине, која се предаје на свим најугледнијим универзитетима у свету. Поред тога, он је допринео изучавању посебно неких, најзначајнијих школа економске мисли, нарочито класичне а потом Кејнзијанске и пост-кејнзијанске односно савремене макро-економске анализе и макро-економске политике а, такође, неокласичне и пост-маршалијанске односно савремене микро-економске анализе. Нарочито је важно овде још и следеће:

Академик Шошкић је значајно допринео ширењу резултата претходне и савремене економске мисли у циљу ефикасне примене адекватних идеја у савременим условима, како код нас тако и у другим земљама где је таква потреба постојала и где су то омогућавали контакти са експертима и ситуација у датој земљи; истраживању низа крупних проблема савремених социјалистичких и мешовитих посебно, тржишних привреда, а нарочито привредног развоја и криза, незапослености, инфлације, расподеле, својинских односа; низу конкретних мера и програма који су примењивани

у пракси, својим радовима, иступањима на јавним трибинама и кроз непосредну активност у оквиру одговорних функција које је обављао; ширењу идеје да без економске теорије нема добре економске политике, што су усвојили сви наши економисти.

Академик Шошкић је дао изузетне доприносе у разради проблема макро-економске теорије и економске политике а такође привредног система и његове и својинске радикалне реформе. Веома значајне доприносе дао је и у разради проблема из области најпре класичне а потом нео-класичне и савремене микро-економске анализе, посебно тржишта, цена и тржишног формирања доходака односно расподеле у тржишној привреди.

Академик Шошкић је, поред осталог, истраживао проблематику и дао врло оригиналне доприносе у домену економике, организације и финансирања друштвених делатности, пре свега у концепирању и разради економске цене образовања и научног рада.

Све што у једном овако кратком прилогу може да се напише и каже о врло богатим и по квалитету изузетним резултатима рада и доприносима академика Шошкића недовољно је, јер они, на оволиком простору не могу бити обухваћени. Ипак оно што је можда најважније од свега јесте да је академик Шошкић својим радом, стваралаштвом и утицајем створио читав низ својих следбеника. Бројне генерације студената су се деценијама васпитавале и данас се васпитавају на његовим идејама. О тим идејама се расправљало и данас се нашироко расправља.

Због тога сам убеђен да ћемо, када се кроз пет година будемо поново састали, да расправљамо о научном делу академика Шошкића имати још много новог да додамо ономе што је овде и у другим прилозима, поводом овог јубилеја, написано о његовом необично обимном научном опусу, и његовим концепцијама, које су му створиле велики углед и у земљи и у иностранству, посебно на (нашим и страним) универзитетима, академијама наука и научним институтима где је предавао и презентирао научне реферате и где су његови радови били преведени и коришћени. Основни разлог тог великог угледа је у томе што дела која су настала после дугогодишњег студиозног рада и истраживања и која су била заснована на здравим научним идејама никада не застаревају.

Prof. dr Lazar Pejić

ECONOMIC IDEAS OF ACADEMICIAN
PROF. DR BRANISLAV ŠOŠKIĆ

Summary

Academician Branislav Šoškić performed a pioneer's work in after war period, primarily in the struggle for a comprehensive and impartial study of world's economic science achievements in Yugoslavia and for respecting the science in passing the various measures of economical policy. He became especially known for his expressing the antidogmatic and critical positions about all not principled and theoretically unfounded and practically inapplicable approaches, which were making great harms to Yugoslav economy. He was and he remained restless in his criticism of dogmatism in the field of economic theory, but also of uncritical glorification of market in spirit of liberal economy.

He has consistently done best for market economy having an active, on science based economic policy and - since long ago - for a radical reform of Yugoslav economic system, refusing all the dogmatic prejudices and solutions which hinder the economical incentive, for selfsustainability and freedom of earning, for free market contention respectively competition, for economic effectiveness and economic development.

Academician Šoškić has been and, in his papers, has remained deeply convinced that the solutions could have been found and that they can still be found in coping with problems of economic recessions, depressions, crisis, unemployment, inflation, distribution, monopoly and in foreing relations have there been consistency in market orientation of economy, has the Long Term Programme of Economic Stabilisation been effected, radical reforms of Yugoslav economic system, pluralism and property transformation introduced, has the macro-economic policy been implemented professionally and has it been scientifically founded.

Numerous generations of full time and postgraduate students from Yugoslav schools of economics have been educated on ideas of academician Šoškić, what has considerably helped them to be ready for social and economic reforms and market economy in Yugoslavia, and to observe the economic problems we face with better economic knowledge and competence. Numerous masters and philosophy doctors in econmy, prominent scientists, writers, university professors may with pride call themselves students of professor Šoškić. His uncompromising position in the struggle against dogmatism and one - sidedness and for permanent scientific value brought to academician Šoškić their respect.

Voluminous and extraordinary scientific opus of academician Šoškić and his conception produced a great respect for him both in Yugoslavia and abroad, especially on (our and foreign) universities, science academies and scientific institutes in which he has been lecturing and presenting the scientific reports and where his papers were translated and used. Basic reason for that great respect is in the fact that the works created after a long-standing studious work and investigation which are founded on scientifically sound ideas never expire.

